

SOLDAAT PAUL VAN OSTAIJEN SCHRIJFT HET BORDEEL VAN IKA LOCH

Soldaat Paul van
Ostaijen in Issum, 1922.
Foto: Otto Diel.

MARC SOMERS \ Zondag 26 november 1922. Soldaat Paul van Ostaijen (1896–1928) slijt in Issum zijn laatste dagen in het Belgische bezettingsleger, gekazerneerd in het Rijnland. Verveelde hij zich? Feit is dat hij begon te schrijven aan een groteske die hij op donderdag 30 november voltooide, 25 bladzijden lang, *Het bordeel van Ika Loch*.

De schrijver was op 5 december 1921 als dienstplichtige ingelijfd bij de achtste compagnie van het vervoerkorps der vierde legerafdeling. Hij zwaaide op 4 december 1922 definitief af in Issum, een gemeente in

Het Bordeel van Ika Lock.

~~Fesum, 86 90 12.~~

Paul van osteyen

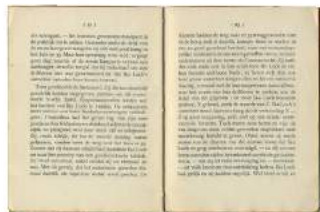
Scherp en juist woog het snoer
plasties hals tegen lichaam af.

de regio Nederrijn in Noordrijn-Westfalen, oostelijk niet ver van de Nederlandse grens en zuidelijk in de nabijheid van de stadjes Xanten en Wesel.

Titelblad en eerste pagina van het handschrift van Paul van Ostaijens *Het bordeel van Ika Loch*, 1922.

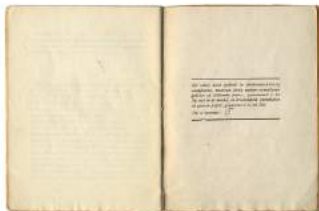
Van Ostaijen nam het handschrift mee naar huis in Antwerpen en liet het daar drie jaar in de lade liggen. Waarom is niet bekend. Het kwam pas eind 1925, begin 1926 tot publicatie. Het manuscript bleef tot voor kort totaal onbekend. Zelfs Gerrit Borgers, eminent biograaf en grote Van Ostaijen-speurder, zag het nooit. Daardoor bleven plaats en data

Ma een inspanning die kort was en gemakkelijker als elke routine dewelke zich natuur noodzakelijk progressief uit zichzelf ontwikkelt, stond de Roerwaardin Ika Loch aan het hoofd van een eerste klas bordeel, uittating die spoedig met erkendwaardige boventalans arbeide. Dit succes echter was Ika Loch niet ten minste oorzaak tot zelfs geringe verbaring. Zij vond het zo vanzelfsprekend dat een zaak bloeide ~~aan wie heeft zij~~ ~~haar~~ waarvan zij de leiding had, dat zij, in deze vanzelfsprekendheid gesloten, vergat, op het einde van het bedrijfsjaar, haar kapitalistieke kornuiten de dividenden uit te betalen. Daraan nochtans herinnert, zei Ika Loch: "Och ja, natuurlijk." En daarbij vond zij in derwijze onjuustgesteld gebaar om de het ongerichtige van dit vergeten te hemmen te geven, dat haar kornuiten het zich-zelf enkel namen de directrice veelte brutaal aan bepaalde verplichtingen te hebben herinnert.

van het ontstaan in het ongewisse, want deze gegevens werden niet in de gedrukte versie opgenomen. Van Ostaïen schrapte ze tot bijna onleesbaarheid op het origineel. Wilde hij eind 1925 verhullen dat het om een drie jaar ouder werk ging? Voor de enige illustratie — het 'frontispiece', zoals de titelbladzijde vermeldt — deden de uitgevers en de auteur een beroep op de Brusselse kunstschilder René Magritte, met wie Van Ostaïen in contact was gekomen via een andere Brusselse kunstenaar, E.L.T. Mesens. Al deze avant-gardekunstenaars waren kind aan huis bij Geert van Bruaene, cultuuramator en uitbater van het befaamde café Goudblommeke in Papier / La Fleur en Papier Doré.

Het hele drukproces was tegen eind januari 1926 afgerond: de handgeschreven opdracht voor Gaston BursSENS/hartelikkijk van Paul v. Ostaïen' is gedateerd op 27 januari 1926, toen het werk pas van de pers kwam in de cahiers van De Driehoek, de reeks van kunstschilder Jozef Peeters en schrijver E. du Perron. Dit exemplaar met opdracht betreft nummer 15, een van de dertig auteursexemplaren op Hollands papier, nu in de

Eerste gedrukte versie van *Het bordeel van Ika Loch*, uitgegeven door De Driehoek, 1926; luxe-exemplaar nr. 15 met opdracht aan Gaston BursSENS (zie ook hierna, p. 29).

permanente tentoonstelling van het Letterenhuis. Over de bestemming van de andere 29 luxe-exemplaren is niets bekend. Die zullen wellicht, net zoals het exemplaar voor BursSENS, door Van Ostaijen zelf zijn uitgegeven, of in overleg met Peeters en Du Perron. Op 28 januari 1926 ging Peeters van start met de verspreiding van de gewone oplage (nummers 31 tot 330). Van de exemplaren tot en met 100 bleven de namen van de bestemmelingen bewaard in de boekhouding van De Driehoek (nu in het Letterenhuis). Boekhandel 't Kersouwken bestelde tien exemplaren; de Nederlandsche Boekhandel vijf; de Standaard Boekhandel twee en de uitgever W.N. Dinger uit Bussum niet minder dan 26. Particuliere intekenaars waren onder anderen Ger Schmook sr. (nr. 57), Wobbe Alkema (nr. 58), Jos Léonard (nr. 60) en Gabriël Opdebeek (nr. 61). (Het nummer 59 is in dit overzichtje doorgestreept en heeft als commentaar in de marge: 'Verloren'.)

Paradoxaal genoeg was de vondst van het *Bordeel*-manuscript het resultaat van het tentoonstellingsproject over 100 jaar *Music Hall*. Deze

dubbeltentoonstelling, met louter privé-materiaal, vond plaats in Antwerpen van 7 tot en met 14 mei 2016 in antiquariaat De Slegte en in het huis La Strada van het Onze-Lieve-Vrouwecollege.

Het initiatief ging uit van het Van Ostaijengenootschap, de Vereniging van Antwerpse Bibliofielen en Boekhandel De Slegte. Handschriften, brieven, boeken, foto's, kunstwerken en dies meer over Antwerpen voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog, materiaal in verband met de verzenbundel en uit de wereld van Van Ostaijen waren daar bijeengebracht. Het ging om weinig of helemaal niet bekende stukken. Evenwel, het handschrift van *Music-Hall* kwam niet boven water, wél het origineel van *Het bordeel van Ika Loch*, dat pas later werd geschreven.

Het handschrift was niet alleen te bekijken, maar was ook te koop. Het Letterenhuis verwierf dit topstuk. Het gaat om een vrij compact geheel, een school-schrift zonder omslag van 44 geruite bladzijden, zijnde 22 dubbelgevouwen bladen (185 × 330 mm), voorzien van twee metalen nietjes. Aan de linkerzijde van de eerste beschreven bladzijde werd in diezelfde papier-soort een titelbladzijde (185 × 163 mm) vastgeplakt, waarop in zwarte inkt de titel, plaats en data en in potlood de auteursnaam. De tekening van René Magritte is niet overgeleverd.

De groteske vertoont relatief weinig doorhalingen, veranderingen of correcties. Soms zijn deze veranderingen in paarse inkt. Aangebracht ten tijde van de eerste uitgave? Van Ostaijen gebruikte, op drie uitzonderingen na achteraan in het handschrift, steeds uitsluitend de rechterpagina van het cahier. Naar het eind van zijn prozastuk toe diende hij zuinig om

Paul van Ostaijen en Jozef Peeters in de (tegenwoordig te bezichtigen) atelierflat van Peeters, 1925.

te gaan met zijn papier en benutte hij ook de linker pagina. Hij werkte eraan van zondag 26 tot donderdag 30 november en leverde blijkbaar meteen een vrijwel drukklare versie af, met geringe wijzigingen. Het geheel oogt alvast niet als een eigenhandig netafschrift. Kladnotities zijn voor zover bekend niet overgeleverd.

De zetter van drukkerij A. Breuer in Brussel heeft zich kennelijk goed van zijn taak gekweten. De gepubliceerde versie in de cahiers van De Driehoek volgt het handschrift vrij getrouw, met slechts hier en daar een kleine afwijking. Een vergelijking tussen het handschrift en de editie bij De Driehoek leverde ongeveer 45 verschillen op. Daarvan is ongetwijfeld een aantal terug te brengen tot auteurscorrecties op een drukproef, waarvan we echter geen weet hebben — ze is niet bewaard. Veranderingen zijn meestal voor de hand liggende correcties. Op veel plaatsen zit het verschil in de interpunctie. Na een punt ontbreekt in de gedrukte uitgave vaak het daaropvolgende gedachtestreepje.

Op pagina 10 is te lezen: 'deze les niet meer heb te spellen', waar in het handschrift 'spelden' staat. Op pagina 5 staat in het handschrift 'eerbiedwaardige', in de druk 'eerbiedwaarde'; pagina 15 geeft 'friseerkunst' in plaats van 'friseurkunst'. Op dezelfde bladzijde in het handschrift staat: 'Scherp en juist woog het snoer plasties hals tegen lichaam af.' In de editie is 'plasties' weggefallen. Pagina 18 van de druk heeft 'systematiek'; het handschrift 'sistematiek': een ingreep van de zetter? Aan het einde van de groteske schreef Van Ostaijen 'donker inlegwerk', wat in de editie is veranderd in 'met donkere intarsiën'. Bladzijde 29 in druk heeft 'nachtvaas', waar het handschrift 'nachtvase' laat zien.

De meest ingrijpende wijziging staat op pagina 13 van de gedrukte versie:

Zo gebeurde het eens dat een dikke vent de hem — indien ik zeggen mag 'bedeelde' slanke vrouw van zich afstootte.

In het handschrift luidt het:

Een dikke vent stootte een slakke [lees: slanke] vrouw van zich af.

Alle uitgaven, van Gerrit Borgers en later, dienden tot op heden gebruik te maken van de publicatie van De Driehoek. Nu kunnen tekstediteurs één stap teruggaan in de genese, tot bij het handschrift. Meer is (voorlopig?) niet overgeleverd.

Voor Gaston Bussens
herleest van Paul. Orlan 27-1-26